

REGIONÁLIS FOLYAMATOK A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

A szerző legújabb könyvében az 1989 óta zajló társadalmi-politikai átmenetet vizsgálja, különösen abból a szempontból, hogy e néhány év alapvető változásai milyen mértékben módosították az ország településrendszereit és társadalmi-gazdasági-területi egyenlőtlenségeit. Vállalkozása azért is figyelemre méltó, mivel az átmenet története igen rövid, és így nehéz bizonyítani az új trendek tartós jellegét. Ha egy jelenség az átmenet kezdeteinél tart is, attól még később átmeneti jellegűnek bizonyulhat, viszont annak feltételezése, hogy a nyugat-európaihoz hasonló gazdasági és politikai rendszer hasonló regionális szerkezetet hoz létre, egyáltalán nem bizonyított. A feltételezett tartós trendek prognózisa adja az alapot, amelyek a területfejlesztési politika új feltételeire és céljaira is visszautalnak.

A hazai és nemzetközi terminológia jellemzően megkülönbözteti a területi- és a településfejlődést, az angolszász "regional and urban development" kifejezés mellett azonban a francia "l'aménagement du territoire" egyaránt jelenthet terület- és településfejlesztést, sőt területrendezést is.

A hazai regionális tudományban a regionális folyamat egyaránt jelenti egy társadalmi-gazdasági folyamat települési és területi megjelenését, elterjedését. A könyv ennél fogva egyaránt tárgyalja az egy-egy települést (urbanizációs) és településcsoportokat is érintő (regionális) folyamatokat – nem foglalkozik azonban a települések belső térhasználatának kérdéseivel.

A regionális folyamat összefügg az adott térség társadalmi-gazdasági változásaival, így ezek fejlődése egyben új regionális folyamatokat is indukál. A társadalom térbelisége ugyanakkor a fentieknél lassabban változik, mivel egy sor olyan lokális rendszer lassítja azt, mint például a településrendszer és az infrastruktúra hálózata. Sajátos jellemzője a gazdasági térkapcsolatoknak, hogy nagy részük nem anyagi jellegű, hanem információt, pénzügyi rendelkezést stb. hordoz, ugyanakkor kiemelhető a telekommunikáció szerepe, amely az új térkapcsolatok megjelenítésében számottevő. A regionális folyamatok különböző időtávúak, így vannak hosszú távú, évszázados léptékű folyamatok – például egy-egy településrendszer kiépülése –, és vannak évtizedes léptékű, középtávú folyamatok, amelyek egy gazdasági-technológiai ciklushoz, például Kondratyev-ciklus kötődnek. Léteznek továbbá rövid távú, átmeneti jelenségek is, amelyek hatással lehetnek egy-egy település, illetve kisebb régió fejlődésére.

A rendszerváltás utáni térszerkezetről szólva *Enyedi György* több oldalról közelíti meg a változásokat: vizsgálja az új regionális folyamatokat, a településrendszer átalakulását, a regionális egyenlőtlenségek és a településfejlesztés összefüggéseit, a külföldi tőkebefektetések regionális hatásait, a regionális integráció lehetőségeit, valamint a regionális fejlődés esélyeit, lehetséges forgatókönyveit.

A szerző közvetlenül a rendszerváltást követő változások tekintetében közelebbről négy átalakuló terület sajátosságait elemzi: vizsgálatában elsőként a budapesti agglomeráció szerepének növekedését hangsúlyozza, amelyet az európai nagyvárosok között kialakult verseny indukál. Másodikként az ország különböző ipari körzetei közül kiemeli a depressziós válságterületté vált Észak-Magyarországot, és a lendületesebben iparosodó Székesfehérvárt. A soron következő, mezőgazdasági övezetként nyilvántartott területeken hanyatlásról

számol be, amelynek átmenetiségét meglehetősen hosszúra prognosztizálja, és végül a belső perifériák – a Közép-Alföld, a Duna-Tisza köze bizonyos részei és a Dunántúl kistérségei – nehéz helyzetéről közöl elemző rajzot.

Enyedi megállapítása szerint, ha a növekedés főleg a jelenlegi dinamikus térségekhez kötődik, akkor ez a területi különbségek növekedését fogja jelenteni, aminek számtalan negatív következménye közül a belső vándorlások megélénkülését, illetve a falusi elnéptelenedés folytatódását hangsúlyozza. A nemzetközi integrációs kapcsolatok területén a nagyhatalmi egyensúlyi politika mérlege még mindig az Occidens és az Oroszország által fémjelzett Kelet-Európa között lebeg. Pillanatnyilag egyáltalán nem biztos, hogy ez a fajta egyensúly-politika az euroatlanti integrációt fogja eredményezni. Ennek okát legfőképpen a közép-európai kisállamok gazdasági tehetetlenségében kell keresnünk. Magyarország elfogadható gazdasági színvonala 2005-re önerőből aligha fog eljutni. Jelenleg például az egy főre jutó GDP mindössze egyharmada az Európai Unió átlagának, és az ún. szegény déli tagállamoktól is alapos elmaradás mutatható ki.

A területfejlesztési politika érvényesítésének további szintjei jelentek meg: a kistérségek, valamint a sok politikai vitát kiváltó, ám a megyék közötti együttműködésnek megfelelő keretet adó régiók, melyeket az új törvény is kormányzati fejlesztési téregységként ismer el. A területfejlesztés fontos tényezője lehet az integrációs folyamatnak, illetve a határon túlnyúló, nemzetközi makrorégiók kialakulásának, mivel a földrajzilag összefüggő térben az integráció mélyebb és szélesebb körű lehet, mint az államközi integráció, így ez az ország egész térszerkezetére nagy hatással lehet. Ilyen régiók például a Bécs-Győr-Pozsony régió, a szlovén-osztrák-magyar régió és a Kárpátok Eurorégió.

A regionális folyamatok alakulásának forgatókönyveiről szóló fejezetben a változások nyomán kialakult átmeneti és konjunkturális jelenségekről olvasható az a töprengésre készítő jövőkép, amely egy tizenöt éves ciklust (1990-2005) tekint át. A jelen forgatókönyve szerint 1994-ben gazdasági fejlődés indult meg, és optimista becslés szerint ez az ezredforduló után 3-4% körüli lesz. Az érdemleges felzárkózáshoz ugyanakkor jóval gyorsabb, mintegy kétszámjegyű növekedés lenne szükséges, amihez sokkal masszívabb külföldi tőkebefektetés és exportoffenzíva kellene, ennek ugyanakkor még nem látszik még a reális alapja.

A kötet Magyarország jövőjére nézve három forgatókönyvet vázol fel. Ezek a polarizált, a közepes és a dekoncentrált fejlődések. A *polarizált regionális fejlődés* bekövetkezése esetén a gazdaság stagnálása elhúzódik, csak 2000 után következik be szelektív növekedés, míg az ország fejlettebb és fejletlen térségei közötti különbség még nagyobb lesz, és fokozódnak a társadalmi egyenlőtlenségek is. A *közepesen koncentrált regionális fejlődés* forgatókönyve az 1994-ben megkezdődött gazdasági növekedést veszi alapul, és ez az ezredforduló utáni felgyorsulást, a lakossági fogyasztás bővülését, a vidéki nagy- és középvárosi hálózat megerősödését ígéri. Ettől némileg optimistább a *dekoncentrált regionális fejlődés* forgatókönyve, amely azzal kecsegtet, hogy a gazdasági növekedés 2000 utánra évi nyolc-tíz százaléknyra gyorsul, érvényesülnek a környezetbarát fejlődés legfontosabb elemei, mérséklődnek a lakosság életkörülményeinek, jövedelmi színvonalának területi különbségei. Enyedi véleménye szerint ezek a folyamatok egymást követően, fokozatosan fognak érvényesülni. Mindez azonban csak elméleti okoskodás marad, ha a kormányzat nem rendelkezik a területfejlesztést befolyásoló pénzeszközökkel. A Területfejlesztési Alap nagysága 1994-ben 60%-a volt annak a támogatásnak, melyet a Budapesti Közlekedési Vállalat a Fővárosi Önkormányzattól kapott...

A településrendszer átalakulásáról szóló fejezetben megismerhető e rendszer nem passzív, hanem lassan módosuló, az új társadalmi-gazdasági folyamatokhoz alkalmazkodó jellege. A rendszerváltozással átalakult a regionális folyamatoknak az egyes települések életpályáját megszabó jellege, s így nemcsak a településközi kapcsolatok, hanem a helyi szint is, egészen az önkormányzatokig módosult. A politikai változások pedig lehetővé tették a városok versenyét mind az országon belül, mind nemzetközi léptékben. A fejezet további részében definíciószinten jelenik meg a *városverseny* fogalma, és a városi politikákra gyakorolt hatásának kifejtése. Eszerint a városverseny a versengő városok között zajló küzdelem a gazdasági előnyökért és a hatalomért. Ez a folyamat ismert a világtörténelemben is, hiszen ez egy-egy város világpolitikai befolyását eredményezte. A XX. század végére ez a folyamat új vonással "gazdagodott": a városversenyben szinte valamennyi város részt vehet, és részt is vesz. A világgazdaságot irányító transznacionális nagyvállalatok nem kötik magukat nemzeti, helyi vagy társadalmi-politikai kötelekekhez, ennél fogva a gazdasági elhelyezkedés mobilitása, és a tőke nemzetközi mobilitása általánossá tette a városok és a régiók versenyét.

A várospolitikát több tényező befolyásolja, ezek közül a legfontosabbak a szerkezeti változás, a terciér tevékenység típusai, az innováció és a technológiai változás, a tudásalapú termelés, a városi társadalom, az életkörülmények, a környezeti és a nem anyagi értékek, a negatív externáliák kezelése, a külső kapcsolatok, valamint a jövedelem és a foglalkoztatás, de nagy szerepe lehet ebben az ún. városmarketingnek is.

A szerző rövid fejezetben elemzi a külföldi működőtőke-befektetések regionális hatásait. Véleménye szerint az átmenet regionális folyamatára nagy hatást gyakorolt, hogy nemcsak a magyar gazdasági szereplők elhelyezkedési magatartása változott meg, hanem megjelentek azok az új külső szereplők is, amelyek már egyértelműen üzleti érdekeik miatt választották Magyarországot.

A külföldi tőkeáramlás világméretű regionális átrendeződéshez vezetett, amely megváltoztatta mind Európa, mind Ázsia országainak szerepét és helyzetét. A fejezet azonban mégsem az egyes kontinensek regionális szerepéről szól, hanem helyette számszerűen jeleníti meg a hazai külföldi befektetések arányát, valamint ennek földrajzi eloszlását.

A kötet záró fejezeteiben a regionális integráció hazai és közép-európai esélyeiről, és a területi egyenlőtlenségek mellett a területfejlesztési politika alakulásáról olvasható elemzés. A szerző a hazai területi egyenlőtlenségek gyökerét a helyi társadalom iskolázottságában, adaptív képességeiben, valamint az adott településkörnyezet természeti lehetőségeiben keresi.

Enyedi a régió fejlődését a gazdasági szereplők döntéseitől teszi függővé, tehát véleménye szerint döntően az emberi tényezők dominálnak egy-egy régió fejlődési képességében. Hangsúlyozza a kormányzati szerepet és felelősséget, amely elsősorban a területfejlesztés során érezteti jótékony hatásait, illetve politikai és gazdasági befolyását. Megállapítása szerint a területi fejlődést az ágazati lobbyk változó erőviszonya befolyásolja, így 1990 és 1994 között az agrárlobby visszaszorítása hozzájárult ahhoz, hogy a legsúlyosabb jövedelmi és foglalkoztatási válság a rurális jellegű Kelet-Magyarországon alakuljon ki.

A szerző a területfejlesztési célok között szerepelteti egyrészt az erőteljes kiegyenlítésre törekvő modellt, másrészt az önerőre támaszkodó regionális fejlődést. Az előbbi a jóléti állam modellje, amelynek központi célja a területi, társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése, az ország elmaradott térségeinek lakosságának támogatása, míg az utóbbi elválasztja a jóléti célú szociális támogatást a területfejlesztéstől, és egy alulról építkező fejlődést támogat.

Összegzésként a szerző megfogalmazza a regionális fejlődés kormányzati szerepét, amelynek egy sokszereplős, decentralizált területfejlesztési folyamatban kell megjelenítenie, illetve a változás eszköztárával érvényesítenie a maga területfejlesztési politikáját.

A kötetben olvasható tanulmányokat a szerző az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet Terület- és Településfejlesztő posztgraduális szakán tartott előadásaiból válogatta. Összeállítása nemcsak a szűken értelmezett szakmai körökhöz szól, hanem mindenkire, akit a hazánkban történő társadalmi átalakulás területi határai foglalkoztatnak. A kutató számára a jelentős számú, eddig sehol sem publikált adatgazdag illusztráció jelent újdonságot, amelynek zöme olyan térképes ábrázolás, amely a területi folyamatok alakulását, helyzetét hivatott bemutatni.

(Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon. Ember, település, régió. Budapest, 1996.)

Radácsi Imre